

מתניתין:

המשנה הזו מוסיפה ללמד דיני נזקים, תמות ומועדות:

חמשה תמין, חמשה סוגי נזק הם שאין דרך בהמה לעשותם, (35) ואם הזיקו משלם הבעלים רק חצי נזק [כדלהלן במשנה הבאה].

וחמשה מועדין, שדרכם להזיק, וכשהזיקו משלמים נזק שלם:

המשנה מפרטת את חמשת אופני התמות:

הבהמה אינה מועדת מתחילתה: א. לא ליגח בקרנה. ב. ולא לגוף, לדחוף בגופה. ג. ולא לשוך, לנשוך בשינייה. ד. ולא לרבוץ על כלים ולהזיקם. ה. ולא לבעוט ברגליה.

כל אלו הן תולדות הקרן, כיון שאין דרך בהמה לעשותם. (36)

המשנה מפרטת את חמשת המועדים:

א. ה"שן" מועדת לאכול את הראוי לה, בהמה מועדת מתחילתה לאכול פירות וירקות. (37)

ב. ה"רגל" מועדת, הבהמה מועדת מתחילתה לשבור כלים בדרך הילוכה.

ג. ושור המועד, שור לאחר שנגח, או נגף, או נשך, או רבץ, או בעט שלשה פעמים. (38)

ד. ושור המזיק ברשות הניזק. שור שנכנס לחצר הניזק, והזיק בנגיחה או נגיפה, וכדומה, אפילו הוא שור תם דינו כמועד, המשלם נזק שלם.

ה. והאדם, שהוא מועד לעולם. (39)

והמשנה מוסיפה חיות שמועדות מתחילתן:

הזאב, והארי, והדוב, והנמר, והברדלס, והנחש, הרי אלו מועדין מתחילתם, (40) ואף אם הזיק בנשיכה וכדומה משלמים נזק שלם. (41)

רבי אלעזר אומר, בזמן שהן בני תרבות, שאדם

ולכן הוי תולדה דקרן. וראה לעיל ב ב הערה 37.

37. כמבואר במשנה לקמן יט ב והקשו המפרשים, למה לא מנו ששה תמין, שבהמה אינה מועדת לאכול מה שאין ראוי לה ככסות וכלים, ותירצו, שהוא בכלל נשיכה. וראה עוד ברא"ש פ"ב סימן ג.

38. לאחר שהעידו בו בפני בי"ד ובפני בעלים [ראה לקמן כד א]. ולענין מועדים לא נמנו אלו [לפי הס"ד] כחמשה מועדין בפני עצמם, לפי שכולם הצד שווה שבהם שנעשו מועדים לאחר שהעידו עליהם בבי"ד. רשפי.

39. ולא נקט בור ואש, כי מיירי רק בבע"ח. רשפי.

40. והא דלא חשיב להו בכלל חמשה מועדים דלעיל וליהוו אחד עשר מועדים. לפי שמציאותן ביישוב מעט, וכ"ש שאינן נראים במדינות". הרמב"ם בפירושו המשניות, וכן במאירי וברע"ב. וצ"ב שהגמרא להלן טז א שואלת חמשה מועדים, "ותו ליכא". וראה שם בהערה 7 מה שכתבנו בשם הפני יהושע.

41. רש"י. וכן כתב הרמב"ם [נז"מ פ"א ה"ו]: "חמשה מיני בהמה מועדין מתחילת ברייתן להזיק ואפילו הן בני תרבות, לפיכך אם הזיקו או המיתו בנגיחה או בנשיכה ודריסה וכיוצא בהן חייב נזק שלם". וראה במגיד משנה שדינם כקרן מועדת. ואולם התוס' לקמן טז א ד"ה והנחש חולקים דאינו מועד אלא כל אחד דמידי דאורחיה. וראה מה שכתבנו בהערות שם.

ומתרחץ שהיות ועשה הכלב שינוי גדול שנלחם עם מי שגדול ממנו, אבל שור בעודו תם לא משמתינן ליה, אבל הועד ודאי משמתינן ליה. ועוד כתב שמועד לבהמה כיון שמשלם נ"ש מעלייה לא משמתינן ליה.

וביש"ש כתב, שמדובר רק בדבר שהוא סכנה לאדם, ולכן שור מועד באופן שמועד רק לבהמה ולא לאדם א"צ להורגו ולסלק היזקא, וכמו"כ שור תם שנגח אפילו אדם א"צ להורגו דסתם שורים בחזקת שימור וליכא סכנה. אבל כלב שאכל אימרי, שעשה שינוי גדול, נעשה כמוזיק גמור כזאב וארי, והוא סכנה לאדם, ואסור לקיימו. וראה בשיטמ"ק בשם מהר"י כץ, שרבי נתן מיירי בסכנת נפשות.

וברמב"ם פ"ז מחובל ומוזיק ה' י"ג וכן בפ"ה נזקי ממון הל' א' משמע שגם בשור המזיק איכא מצווה להורגו. והריטב"א בכתובות כתב, שדוקא בכלב משמתינן, אבל בשור, דכל מלאכה עביד, ורוב תבואות בכח שור, לא עבדינן הכי, אלא אמרינן ליה דלינטריה נטירותה מעלייתא. וזה דלא כרא"ש ודלא כרמב"ם.

35. ראה ברמב"ם פ"י משנתנו **תם** נקרא הדבר המזיק בלא הרגל, ואין דרכו שיבוא ממנו אותו ההזיק אלא שיארע בדרך מקרה. ומועד נקרא הדבר אשר הורגל שיבוא ממנו אותו המעשה תמיד או על הרוב" וראה עוד ברמב"ם [נזקי ממון א ד] "העושה מעשה שדרכו לעשותו תמיד כמנהג ברייתו הוא הנקרא מועד, והמשנה ועשה מעשה שאין דרך כל מינו לעשות כן תמיד, כגון שור שנגח או נשך הוא הנקרא תם".

36. ראה לעיל ב ב ברש"י, שבכל אלו מדובר שכוונתם להזיק,

ומתרצת הגמרא: **אינן**, אכן ניתן להעמיד כך את משנתנו, **דהא אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא** [שנן, ומחודד אתה⁽⁴⁴⁾], **שבוק מתניתין**, עזוב את המשנה, כלומר אל תטרח ליישבה כשיטת תנא אחד, **ותא אבתראי**, בוא אחרי ואמור כמוני, שהעמדתי את המשנה באופן **שרישא כרבנן**, וסיפא **כרבי טרפון**.⁽⁴⁵⁾

גידלם בתוך ביתו ומלומדות לחיות בחברת בני אדם **אינן מועדין מתחילתם. והנחש מועד לעולם גם אם הוא בן תרבות.**⁽⁴²⁾

גמרא:

הגמרא דנה כיצד סוברת משנתנו בדין קרן בחצר הניזק:

מדקתני, מתוך ששינינו במשנתנו: **"השן מועדת לאכול"** וחיבת נזק שלם, **מכלל** זה אתה למד, **דבחצר הניזק עסקינן**, שמשנתנו מדברת כשהנזק נעשה בתוך חצר הניזק ולא ברשות הרבים. שכן, השן חייבת רק בחצר הניזק, ופטורה ברשות הרבים.

וקתני, ושינינו בתחילת המשנה: **בהמה אינה מועדת לשלם** על הנגיחה נגיפה נשיכה רביצה ובעיטה את **כוליה הנזק**. אבל [אלא] **חצי נזק משלמת**. ואם דייקנו שמשנתנו מדברת כשהנזק נעשה בחצר הניזק, מתבאר שהקרן אף בחצר הניזק משלם בתם רק חצי נזק.

מני? משנתנו הסוברת כן, בשיטת מי היא אמורה? בהכרח, בשיטת **רבנן היא**, **דאמרי "משונה קרן"**⁽⁴³⁾ **בחצר הניזק, חצי נזק הוא דמשלם**.

ומקשה הגמרא: אם כך, **אימא סיפא**, אמור [למד] את הסיפא של המשנה: **שור המועד, ושור המזיק** [כלומר, קרן] **ברשות הניזק, והאדם, מועדין הם מתחילתם ומשלמים נזק שלם**. הרי מפורש שקרן בחצר הניזק משלם מתחילה נזק שלם, ולפי זה, **אתאן**, המשנה הולכת בזה לפי שיטת **רבי טרפון**, **דאמר "משונה קרן בחצר הניזק, נזק שלם הוא דמשלם"**. ונמצא שהמשנה סותרת את עצמה, כי **ברישא היא הולכת לפי שיטת רבנן, וסיפא היא כרבי טרפון?**

הגמרא מביאה תירוץ אחר:

רבי אלעזר משמיה דרב אמר: לעולם משנתנו **כולה**, כשיטת **רבי טרפון היא**, ולכן "שור המזיק ברשות הניזק", שמוזכר בסיפא של המשנה, משלם מתחילה נזק שלם. ואולם מה ששינינו **ברישא** "הבהמה אינה מועדת ליגח", שמשלמת רק חצי נזק, והוכחנו שמדובר בחצר הניזק, אין מדובר ברשות גמורה של הניזק, אלא **בחצר המיוחדת להניח בה פירות לאחד מהן בלבד**, והיינו לניזק, ולזה ולזה, הן למזיק והן לניזק, יש רשות להכניס שם **שוורים**.

דלגבי שן, הויה לה חצר הניזק, כיון שמיוחדת רק לו לפירות נחשבת לגבי הפירות כחצר הניזק, ששן חייבת בו. ואולם **לגבי קרן, הויה רשות הרבים**, כיון שלשניהם יש רשות בה, הרי היא לגביהם כרשות הרבים, לכן משלם רק חצי נזק.

אך הגמרא שואלת על תירוץ זה:

אמר רב כהנא: אמריתה לשמעתיא, אמרתי שמועה זו [תירוץ זה] **קמיה דרב זביד מנהרדעא**, לפני רב זביד, **ואמר לי: מי מצית מוקמת לה**, כיצד יכול אתה להעמיד שהמשנה כולה, **כרבי טרפון היא?! והקתני**, הרי שינינו במשנתנו: **השן מועדת לאכול את הראוי לה**. ומשמע, **ראוי לה, אינן**⁽¹⁾ דין זה שהשן מועדת לשלם נזק שלם נאמר רק אם אכלה דבר הראוי לה כגון פירות וירקות, אבל אם אכלה דבר

לפי שני תנאים. ומתוך הפניי שיעקר ראיית הגמרא דרישא מיירי ברשות הניזק ולא ברה"ר, מדמתחיל בתם ונקט לישנא דאינה מועדת וכו' ולא הבהמה תמה ליגח, משמע דעיקר כוונת התנא לאשמועינן דלא נימא דאף בקרן ותולדותיו שייך מועד בתחילתו בחצר הניזק לכך קאמר אינה מועדת, דלא משכחת לה בקרן מועד מתחילתו. ואף שברישא לא נזכר כלל חצר הניזק, משמע ליה הכי משום דדומיא דשן ממעט לקרן. וראה עוד שם.

42. משמע שהנחש מועד להזיק יותר משאר חיות. והעירו אחרונים שלעניין תפילה נפסק שנחש כרוך על עקביו לא יפסיק, ואילו בראה שוורים פוסק. וראה באוצר מפה"ת שמביא ליישב דנחש מועד להזיק בעלי חיים אבל מאדם חושש לכן לא יפסיק, וראה שם תירוצים נוספים.

43. קרן תמה וכל תולדותיה קרי משונה הואיל ושינו וסתן, שלא היה דרכן בכך [רש"י לעיל יד ב].

44. ראה לעיל יד א הערה 16.

1. **התוס'** מפרשים שאין זה דיוק בלבד מלשון המשנה, אלא שהמשנה לקמן יט ב מפרשת להדיא כך את משנתנו. ראה

45. הקשו האחרונים, האם לא עדיף להעמיד את המשנה בשני אופנים שקרן מדבר ברה"ר ושן בחצר הניזק, מאשר להעמיד

המועדין שבמשנתנו, וממשיכה, "שור המזיק ברשות הניזק, כיצד?" ומביאה המשנה את פלוגתת רבנן ורבי טרפון אם קרן בחצר הניזק משלם נזק שלם או רק חצי נזק.

אי אמרת בשלמא איירי בה, אם תאמר ש"שור המזיק בחצר הניזק" האמור במשנתנו מדבר לעניין קרן, מובן משום הכי קתני "כיצד", מתאים לכן שהמשנה בפרק שני בבואה לפרש את משנתנו, תשאל כיצד הוא הדין שנשנה במשנתנו, ותפרש את פלוגתת רבי טרפון ורבנן. אלא [אבל], אי אמרת לא איירי בה, אם תאמר ש"שור המזיק בחצר הניזק" לא מדובר בקרן, מאי כיצד? מהי שאלת המשנה כיצד? כלומר, על מה תיסוב השאלה, עד שהמשנה הוצרכה לפרש את הדין?

ולכן הגמרא מתרצת אחרת את המשנה:

אלא, אמר רבינא: אכן יש להעמיד המשנה כולה כרבנן, וחסורי מחסרא, והכי קתני: חמשה תמין הן, בהמה שנגחה נגפה נשכה רבצה ובעטה, שמשלמת תחילה חצי נזק, ואם הועדו ולאחר שעשו כן שלש פעמים חמשתן מועדין. ואולם שן ורגל מועדין מתחילתן, ומה שממשיכה המשנה "ושור המועד" נסוב על אלה שנאמר תחילה "ואם הועדן חמשתן מועדין" והמשנה אומרת שזהו הוא שור המועד הכתוב בפרשה.⁽⁶⁾

ועתה משמיעה המשנה דין נוסף והוא שור המזיק בקרן ברשות הניזק שהוא מחלוקת רבי טרפון ורבנן כפי שיתבאר בפרק שני.

עוד מוסיפה המשנה ללמד: ויש מועדים אחרים

שאינן ראוי לה, ככסות וכלים, לא משלם נזק שלם, שהיות ומשונה הוא, הוי קרן, ומשלם רק חצי נזק, למרות שמשנתנו מדברת בחצר הניזק, שהרי לגבי שן ודאי מדובר בחצר הניזק, וכפי שהעמדנו שמיוחדת רק לו לפירות, ובאותו מצב, באין ראוי לה, משלם רק חצי נזק.⁽²⁾ ואי משנתנו כשיטת רבי טרפון היא, יקשה: הא אמר רבי טרפון "משונה קרן בחצר הניזק, נזק שלם משלם".

ולכן, הגמרא מתרצת אחרת את המשנה:

אלא, לעולם משנתנו כולה כשיטת רבנן היא, וחסורי מחסרא, והכי קתני, משנתנו שנויה בלשון חסרה, וכך רצונה לומר⁽³⁾: חמשה תמין, בהמה שנגחה, נגפה, נשכה, רבצה ובעטה, בפעמים ראשונות הן תמין, ומשלמים חצי נזק. ואם הועדו, לאחר שעשו כן שלש פעמים, והועדו בפני בית דין והבעלים, נעשו חמשתן מועדין, ומשלמים נזק שלם. ומה שנקטה המשנה "חמשה מועדין", הכוונה לאלו החמשה תמין שהועדו. ועתה ממשיכה המשנה ללמד דיני נזיקין: ושן ורגל מועדין מתחילתן, ומשלמים מתחילה נזק שלם. ומה שממשיכה המשנה "ושור המועד, ושור המזיק ברשות הניזק", אין הכוונה לקרן שמשלם ברשות הניזק נזק שלם, אלא כך פירוש המשנה: והיכן העדאתן⁽⁴⁾, היכן שן ורגל משלמים נזק שלם? כאשר השור מזיק בחצר הניזק.⁽⁵⁾

הגמרא מקשה על תירוץ זה:

מתקיף לה [הקשה] רבינא: כיצד אפשר לפרש ש"שור המזיק ברשות הניזק" הכוונה לשן ורגל? הא קתני לקמן, הרי בפרק שני מפרשת שם המשנה את

בתוס'.

2. ואע"ג דלגבי שוורים כרה"ר דמיא שהוא רשות לשניהם, מ"מ לגבי אין ראוי לה דהיינו לכסות וכלים מיוחדת לניזק לחוד והוה קרן ברשות הניזק דומיא דראוי דמיוחדת לניזק לחוד לפירות [מהרש"א].

3. יש פעמים ש"חסורי מחסרא" פירושו שיש להגיה במשנה, ויש פעמים שניתן לפרשו בלי להגיה והכוונה שכאילו חסר מילים. [ראה תוס' שבת קב ב ד"ה רב אשי. וראה עוד בעין זוכר לחיד"א מערכת ח אות יא. ובפתח עינים ב"מ ל"ג מה שכתבו בשם ספר "הקנה" לבאר ענין "חסורי מחסרא"].

4. מה שאמרה המשנה "שור המועד" פירושו כאילו אמר "והיכן העדאתן". כך משמע בשיטמ"ק בשם רש"י.

5. כיון ש"שור המזיק ברשות הניזק" הכוונה לשן ורגל ממילא חסר אחד לחמשה מועדין, לכן צריך לפרש שה"חמשה מועדין" הכוונה לחמשה תמין שהועדו. רבנו פרץ.

6. כך פירש רש"י. וצריך ביאור אם זה נסוב על לעיל, למה הפסיקה המשנה באמצע עם שן ורגל. ועוד צריך ביאור, למה לא מזכירה המשנה את תולדות השן כפי שהזכירה את תולדות הקרן. ועוד צריך ביאור מה באה המשנה לומר בזה שזהו שור המועד הכתוב בפרשה, ומתוך התורת חיים, כי יש לומר, משום דלכאורה משמע דהנך ארבעה דקחשיב לאו כולו תולדה דקרן נינהו, אלא נגיפה לחוד, אבל נשיכה תולדה דשן הוא, ורביצה ובעיטה תולדה דרגל נינהו, הלכך השתא דקתני דשן ורגל מועדין מתחילתן, איצטריך לפרושי דהנך כולו שור המועד הכתוב בפרשה נינהו, דהיינו קרן

ולא לרבוץ, אין דרך בהמה לרבוץ על כלים ולשוברם, לכן משלמת חצי נזק כדין קרן תמה.

הגמרא מבארת שלא בכל הכלים נאמר דין זה:

אמר רבי אלעזר: לא שנו שרביצת בהמה על כלים זה דבר משונה והוי תולדה דקרן, **אלא** כשרבצה הבהמה על פכין [כלים] גדולים. **אבל** אם רבצה על פכין קטנים אין זה שינוי, דאורחיה הוא, דרכה לרבוץ על כלים קטנים, לכן תולדה דרגל היא, וממילא ברשות הרבים פטורה, וברשות הניזק משלמת נזק שלם, כרגל.

הגמרא מנסה להביא ראיה לדברי רבי אלעזר:

לימא מסייע ליה, יש להביא ראיה לדבריו מן הברייתא ששינוי: "הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבר, וכן למעך בגופה את האדם, וכן את הבהמה ואת הכלים". הרי נתבאר שהבהמה מועדת למעך בגופה דהיינו לרבוץ על הכלים, וקשה, הא במשנתנו שנינו שאין בהמה מועדת לרבוץ על הכלים? אלא ודאי צריך לחלק כדברי רבי אלעזר בין רביצה על כלים גדולים, לרביצה על כלים קטנים, שרביצת בהמה על כלים גדולים הוא משונה, ובאופן כזה מדובר במשנתנו, ואילו רביצת בהמה על כלים קטנים הוי אורחיה ובזה האופן מדובר בברייתא.

אך הגמרא דוחה את הראיה:

דלמא, אולי מה שאמרה הברייתא שבהמה מועדת למעך בגופה את הכלים, לא מדובר שממעכת על ידי רביצה אלא מן הצד, כלומר, כשהיא מהלכת וממעכת את הכלים הנמצאים בינה לבין הכותל,⁽⁹⁾

כיוצא באלו, שמשלמים מתחילה נזק שלם: **הזאב והארי והדוב והברדלס והנמר והנחש**.⁽⁷⁾

הגמרא מביאה סיוע לפירוש זה במשנה:

תניא נמי הכי, שנינו בברייתא כפי שרבינא מפרש: **חמשה תמין הן ואם הועדו חמשתן מועדין. ושן ורגל מועדין מתחילתן. וזהו שור המועד. ושור המזיק ברשות הניזק, מחלוקת רבי טרפון ורבנן. ויש מועדים אחרים כיוצא באלו: הזאב והארי הדוב והנמר והברדלס והנחש.**

יש שאמרו שדברי רבינא נסובו על קושיא אחרת:

איכא דרמו ליה מירמא, יש שאמרו שרבינא בא ליישב קושיא אחרת שהקשו על משנתנו: **תנן במשנתנו: חמשה תמין וחמשה מועדים**, וקשה: **ותו ליכא**, וכי אין מועדין יותר מאשר חמשה, **והאיכא**, והרי יש את הזאב, הארי, והדוב והנמר והברדלס והנחש, שמועדים מתחילתם?⁽⁸⁾

ומשני, ומביאים ליישב קושיא זו: **אמר רבינא, חסורי מחסרא והכי קתני** משנתנו שנויה בלשון חסרה ורצונה לומר: **חמשה תמין הן, ואם הועדו חמשתן מועדין. ושן ורגל מועדין מתחילתן. וזהו, החמשה שהועדו, שור המועד הכתוב בתורה. ושור המזיק ברשות הניזק הוא מחלוקת רבי טרפון ורבנן. ויש מועדים אחרים כיוצא באלו והם: הזאב והארי הדוב והנמר והברדלס והנחש.**

והיינו שהמשנה לא באה למנות חמשה מועדין, אלא רק אמרה שחמשה תמין אלו, אם הועדו הוו מועדין.

שנינו במשנתנו:

ובתורת חיים פירש, דהשתא דחמשה מועדין דקתני לאו מנין מועדין אתי לאשמועינן אלא וחמשתן מועדין קאמר אתי שפיר הא דקתני סיפא הזאב וכו', דהכי קאמר שיש מועדין אחרים כיוצא באלו, אבל לשמואל דמוקי רישא רבנן וסיפא רבי טרפון ואתי למנות חמשה מועדין, אם כן קשיא רישא אסיפא דאיכא עוד מועדין אחרים הזאב והארי וכו' והיינו דקאמר הש"ס להלן איכא דרמי להו מירמא וכו' דהיינו משום דהך קושיא גופא הוצרך רבינא למימר חסורי מחסרא.

8. ראה בהערה קודמת בשם התורת חיים שהקושיא היא לפי שמואל, שהמשנה באה למנות חמשה מועדין. וראה בהערה לעיל מש"כ הפני יהושע.

9. "וכן מועדת למעך את האדם בכלים שעליה או בהמה אחרת בצדה בלחיצה אצל הקיר דרך הילוכה בדרכים הצרים" [מאירי].

דשור המועד הכתוב בפרשה בקרן כתוב. **והראב"ד** פירש ש"זהו שור המועד" נסוב על שן ורגל "כלומר אלו הן מועדין מתחילתן לדברי הכל".

7. דקדקו המפרשים, לשם מה מוסיף רבינא שיש מועדים כיוצא באלו? ומפרש הפני יהושע, שלפי הסלקא דעתך שמנין החמשה מועדין זה הנאמר במשנה עד הזאב, אין להקשות אמאי לא חשיב הזאב במנינא, דפשיטא ליה דלא חשיב במנינא דחמשה מועדין אלא אותן בעלי חיים השנויין כבר במשנתנו בכל הפרק, והן אותם אבות דכתיבי בהדיא, אבל הזאב ואינך לא כתיבי, ולכן לא ערבינהו, אבל עכשיו, לפירוש רבינא, דחמשה מועדין לא קאי אשן ורגל, ואם כן כבר סליק התנא ממניינא, קשיא עליה שפיר אמאי שונה לאלו בפני עצמם, והיינו מדנקט הזאב בלא וא"ו, דמשמע דבבא אחרת היא. ופירש דחסורי מחסרא.

וזהו תולדה דרגל,⁽¹⁰⁾ אבל ברביצה תמיד הוא משונה והוי קרן.

והגמרא מביאה גירסא אחרת בדברי רבי אלעזר:

איכא דאמרי, יש שאמרו שכך אמר רבי אלעזר: לא תימא, אל תאמר כי מה ששנינו במשנתנו שהרביצה על כלים הוא דבר משונה והוי קרן נאמר רק אם רבצה על פכין גדולים דלאו אורחיה, אבל לרבוץ על פכין קטנים אורחיה הוא, דרכה היא לרבוץ עליהם והוי תולדה דרגל, כי אין זה נכון.

אלא, אפילו לרבוץ על פכין קטנים, נמי לאו אורחיה הוא, גם זה אינו דרכה של בהמה, והוי משונה ולכן הוא תולדה דקרן.

מיתבי ממה ששנינו בברייתא: הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבר, ולמעך בגופה את האדם וכן את הבהמה ואת הכלים. הרי שמועדת היא למעך בגופה, דהיינו ברביצה, את הכלים, וקשה, הא במשנתנו נתבאר שאין זה דרכה לרבוץ והוי משונה, ועל כרחק צריך לחלק שבמשנתנו מדובר כשרבצה על כלים גדולים ולזה אין דרכה, אבל בברייתא מדובר שרבצה על כלים קטנים, וזה דרכה והוי תולדה דרגל, ודלא כדברי רבי אלעזר שאף רביצה על פכין קטנים הוא משונה ותולדה דקרן.

מתרצת הגמרא:

אמר רבי אלעזר: אין להוכיח כן מהברייתא, כי דלמא אולי הברייתא אינה מדברת כשהבהמה מעכה את הכלים על ידי רביצה אלא מן הצד, כלומר כשהיתה מהלכת מעכה את הכלים שהיו בינה לבין הכותל, וזה דרכה והוי תולדה דרגל, אבל לרבוץ על כלים אין דרכה ואף לא על כלים קטנים.

היו שאמרו שרבי אליעזר בא ליישב את הסתירה:

איכא דרמי לה מירמא, יש שהקשו את הסתירה: תנן במשנתנו: "ולא לרבוץ", שאין הבהמה מיועדת לרבוץ על כלים, והתניא, ובברייתא שנינו "ולמעך, שבהמה מועדת למעך בגופה דהיינו על ידי רביצה,

את האדם ואת הבהמה ואת הכלים", וקשה שזה סותר לדברי משנתנו.

רבי אלעזר בא לתרץ את הסתירה:

אמר רבי אלעזר לא קשיא, כאן במשנתנו מדובר בפכין גדולים, ועליהן אין דרכה של בהמה לרבוץ, וכאן בברייתא מדובר בפכין קטנים ועליהן דרכה של בהמה לרבוץ.

שנינו במשנתנו: **הזאב והארי והדוב והגמל והברדלס וכו'** הרי אלו מועדין.

מאי, מהו ברדלס? אמר רב יהודה: ברדלס הוא נפרזא.

מאי, מהו נפרזא? אמר רב יוסף נפרזא הוא אפא [ובהמשך יתבאר שהכוונה לצבוע].

מיתבי, הקשו על רב יוסף מברייתא, המוסיפה על מה שאמרה משנתנו כי הארי והזאב והדוב וכו' הינם מועדין מתחילתן, דתניא: רבי מאיר אומר, אף הצבוע הוא בכלל המועדין מתחילתן. רבי אלעזר אומר, אף הנחש.

ואמר רב יוסף: צבוע זו חיה הקרויה אפא.

וכיון ששנינו בברייתא שרבי מאיר מוסיף על הנאמר במשנתנו את הצבוע, דהיינו "אפא", כיצד אפשר לפרש שברדלס זהו אפא, דהיינו צבוע, והרי רבי מאיר בא להוסיף את הצבוע, ומוכח שברדלס אינו צבוע!

מתרצת הגמרא:

לא קשיא, אין זו קושיא, כי כאן במשנתנו שנאמר ברדלס, מדובר בצבוע זכר, ורק הוא הקרוי אפא. וכאן, רבי מאיר בברייתא המוסיף את הצבוע, מדבר בצבוע נקיבה, והיא אינה קרויה אפא.

ומה שאמר רב יוסף "צבוע זה אפא", לא אמר זאת על דברי רבי מאיר אלא על צבוע זכר. והטעם שצבוע זכר נקרא אפא וכן ברדלס ונפרזא, כיון שמשנתה לכמה מינים,⁽¹¹⁾ וכמבואר בברייתא:

11. כך פירש רש"י בלשון ראשון. ופירש לשון אחר שהמשנה מדברת בצבוע נקיבה, ורבי מאיר בברייתא מדבר בצבוע זכר,

10. כמבואר בברייתא לקמן יז ב שבהמה מועדת להזיק בגופה דרך הילוכה.

דתניא, בברייתא: **צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה עטלף**.⁽¹²⁾ **עטלף לאחר שבע שנים נעשה ערפד**.⁽¹³⁾ **ערפד לאחר שבע שנים נעשה קימוש**. **קימוש, לאחר שבע שנים נעשה חוח**.⁽¹⁴⁾ **חוח, לאחר שבע שנים נעשה שד**.⁽¹⁵⁾

שדרו של אדם, לאחר שבע שנים שמת נעשה נחש. **והני מילי**, **ודברים אלו שנעשה לנחש**, **נאמרו רק באדם דלא כרע במודים**, **שבעומדו בתפילת העמידה [שמונה עשרה] לא כרע כשהגיע ל"מודים אנחנו לך" כפי שתקנו חז"ל**.⁽¹⁶⁾

ושניהם קרויים אפא, ומשום שמשנתנה לבריה אחרת לכן הוצרך רבי מאיר להוסיפו. וראה **ברבנו חננאל** שכתב "מפירוקה דרב יוסף שמעינן דנפרזא וצבוע תרוייהו אפא נינהו, מיהו נפרזא שם הנקבה, וצבוע שם הזכר" וראה שם בהגהה שמבאר שזה כלישנא אחרינא של רש"י.

ובעיקר הדבר מהו ברדלס וצבוע ואפא, הנה בשמואל [א יג] נאמר "על גי הצבועים", וכתב שם רש"י "גי הצבועים שמצויין בו הצבועים, הוא ששינוי רבי מאיר אומר אף הצבוע ותרגם יונתן אפעיא", וכן פירשו רבותינו "צבוע זה אפעה מין שרץ רע ומזיק". וראה שם גם ברד"ק "צבוע זה אפא ופירושו אפא, אפעה, כי כן מנהגם להסתיר אותיות הגרון, ונקרא האפעה צבוע לפי שעשוי בגוונים ובמיני הצבעים". ובישעיה [ל] נאמר "אפעה ושרץ מעופף" וכתב רש"י שם: "אפעה מין נחש רע הוא ואין בעולם כי אם שנים זכר ונקבה והם יולדים לשבעים שנה". וראה נמי בתוס' בבכורות ובסנהדרין טו ב שצבוע היינו אפעה, והוא מין נחש.

וצריך ביאור, אם המשנה מזכירה את הנחש, לשם מה מזכירה בנפרד את הברדלס שהרי אף הוא נחש רע, ואפשר לומר, כיון שמשנתנה לכמה מינים לכן מנו אותו בנפרד, וכמו שפירש רש"י בלישנא אחרינא. ואולם צריך ביאור, כי אם הוא מין רע בנחשים, כיצד יתכן שהנחש לא יכול להיות בן תרבות, והאפעה כן?

והמהרש"א בחידושי אגדות הקשה, שכאן מבואר שצבוע משנתנה לאחר שבע שנים ובבכורות מבואר שלא יולדים עד שבעים שנה וכיצד אפשר שמשנתנה, וכתב שאפשר שאפעה דקרא לאו היינו אפעה דתלמוד. ואולם בראשונים הנ"ל מבואר שהוא מין נחש.

ולעניין "ברדלס" כאן נתפרש שהוא ה"אפעה" וקשה מבכורות שם שמבואר שברדלס יולד לשלש שנים והאפעה לשבעים שנה, וכתבו שם התוס' שיש שני מיני ברדלס דבבכורות שם הכוונה ל"פוטוי"ש" [כמין חולדה] וזה גם מה שמוזכר בפסחים ט א ובע"ז מב א החולדה והברדלס. וכן רש"י בסנהדרין פירש שם "ברדלס חיה היא ובלע"ז קורן אותה פוטוי"ש". ואולם אצלנו מדובר ב"אפעה". אך רש"י **בעבודה זרה** מב א לעניין חולדה וברדלס כתב ברדלס בלשון ארמי אפא. משמע שהיינו אפעה. ואילו בפסחים באותו עניין של חולדה וברדלס פירש "ברדלס אלמנס" פוטוי"ש". משמע שפוטוי"ש זה אפא. וכן ביומא פד א מוזכר בגמרא "אפא", ופירש רש"י "אפא הוא הצבוע ובלע"ז פוטוי"ש" ודלא כתוס'. וביותר צ"ע שרש"י בבכורות פירש שם "ברדלס, אפא", ויוצא שאפא אינו אפעה כי הרי אפעה יולד רק לשבעים שנה.

ובערוך ערך "אפא" פירש שהוא נחש אפעה, וצבוע שם זכר ונפרזא שם הנקבה, וכדברי הר"ח הנ"ל. ובערך "ברדלס" כתב "פירש בגמרא ברדלס זו אפא וז' שנים הראשונים שהוא זכר

נקרא צבוע וכשמתהפך לנקבה נקרא נפרזא ורעה היא יותר מן הזכר וכבר פי' בערך אפא". [ומקורו בירושלמי המובא בגליון הש"ס] וראה מה שמעיר ב"מוסף הערוך": "פירוש ברדלס בלשון יוני ורומי נקבה של מין חיה אורבת וטורפת כמו נמר. ולא יכלתי להבין מאמר ברדלס זו אפא כי אפא אפעה ונחש".

12. קלב"א שורי"ץ דומה לעכבר ויש לו כנפיים. **רש"י בכורות ז ב. והאבן עזרא** [ויקרא יא יט] כתב "עוף קטן יעוף בלילה".

13. **בערוך** בערך "ערפד" מביא **שבתרגום יונתן** [דברים יד יח] מתרגם את "והעטלף", "והערפדא". [וראה **בערוך** על הש"ס שהמו"ל מפרש שהוא סוג של עטלף קטן]. ואולם בתו"י שלפנינו מופיע "וערפדא". ובתרגום ירושלמי מתרגם "חרפתא". ובויקרא [יא יט] מתרגם יונתן "טרפידא".

14. בהושע [ט ו] נאמר: "קמוש יירשם חוח באהליהם". ופירשו המפרשים שם ש"קמוש וחוח" הם **מיני קוצים**. ואולם רש"י שם מביא מתרגום יונתן שהם **מיני חיות**. [התרגום שם מתרגם קמוש, "קרטולין" וחוח, "חתולין". וראה שם ברד"ק המביא את שני הפירושים]. ולפי המפרשים שהם מיני קוצים יוצא שמתחלפים למין קוץ, אך אינם מחוברים לאדמה. ואולם ראה בהערה הבאה בשם **בן יהוידע**, ולשיטתו אולי אפשר שהם גדלים באדמה כמין קוץ.

15. יש לעיין במה שאמרה המשנה שברדלס הוא מועד [או הצבוע לפי רבי מאיר], ופירשנו שמשנתנה לכמה מינים, האם גם כשנשתנה לעטלף הוי מועד מתחילה. ובפשטות צריך לומר כן, כי אחרת מה היא הרבותא בכך שמשנתנה למינים שונים, ולכן היה צריך להשמיענו רבי מאיר [לפי הלשון השני של רש"י], אלא משמע שגם כשמשנתנה הוא מועד.

והנה **מהמהרש"א** שהובא לעיל משמע שלאחר שחי שבע שנים הוא מתהפך [וראה לעיל מה שכתבנו בשם **הערוך**] וראה **בעיון יעקב** שדחה דברי המהרש"א שכאן מדובר בשינוי שנעשה לאחר מיתה, דומיא דשדרו של אדם המוזכר. וראה כן נמי **בבן יהוידע** שכתב, שהכוונה אחר שימות בשבע שנים מתהווה מן העפר שלו תולע כצורת עטלף, וכן העניין בכל אלו שהזכיר כאן, "וכן נמי מ"ש על שדרו של אדם גם כן הכוונה כך, דאחר שנעשה עפר יתהווה מאותו עפר תולע דומה לנחש". ואם כוונתו לתולע, מסתבר שאין הכוונה שהוא מועד בכל הצורות שמשנתנה, דהרי הוי תולע. ואם כן צריך ביאור, לשם מה הוצרך רבי מאיר להשמיענו.

16. **התוס'** [בע"ב] מבארים, לפי שהמצווה לכרוע בבת אחת, ולהתרומם בנחת, שקודם זוקף את ראשו ואחר כך את גופו,

הגמרא מקשה על דברי רבי אלעזר בברייתא: "אמר מר ברייתא: רבי מאיר אומר אף הצבוע. רבי אלעזר אומר אף הנחש."

ב-תז

דברי הברייתא מתייחסים לנאמר במשנה "הזאב והארי והדוב" וכו', שהם מועדים מתחילתן. ואם מדברי רבי אלעזר, שאמר "אף הנחש", משמע שבא להוסיף שלא רק המזכרים במשנה הינם מועדים מתחילתן אלא אף הנחש, (17) קשה: והא אפן תנן, שנינו במשנתנו: רבי אלעזר אומר אף הזאב והארי והדוב וכו' בזמן שהן בני תרבות [שגידלום בבית] אינן מועדים. ורק הנחש מועד לעולם. הרי שלדעת רבי אלעזר רק הנחש הוא מועד, אבל שאר החיות, לא. (18)

מתרצת הגמרא:

תני, תשנה בברייתא "רבי אלעזר אומר נחש", [ללא המילה "אף"] והיינו שרק הנחש מועד תמיד, אף כשהוא בן תרבות, ולא שאר החיות שהוזכרו במשנה.

הגמרא מביאה דברי שמואל בדיני ארי שהזיק:

אמר שמואל: ארי שברשות הרבים דרס (19) בהמה ואכל, כלומר, שלא הרגה תחילה, אלא אכלה חיים, פטור. אבל אם טרף ואכל, כלומר, שקדם והרגה ואחר כך אכלה, חייב.

והגמרא מבארת את דברי שמואל:

מה שאמר שמואל שארי שדרס ואכל פטור, אם זה היה ברשות הרבים, הרי כיון דאורחיה למידרס, רגילות הארי היא לדרוס ולאכול הוה ליה כמו שאכלה פירות וירקות, הרי זה כמו בהמה האוכלת פירות וירקות, דהוה ליה "שן" (20) ברשות הרבים, ופטור. אבל אם הארי טרף את הבהמה לפני אכילתו, לאו אורחיה הוא, אין דרכו לעשות כן, וכיון שהוא משונה, הוה ליה תולדה דקרן, ולכן יהיה חייב גם ברשות הרבים כמו קרן, אלא שאינו חייב אלא חצי נזק כקרן.

שואלת הגמרא: למימרא, דטריפה לאו אורחיה

סי' קכא כתב "שדרו של אדם לאחר שבעים שנה נעשה נחש והוא דלא כרע במודים. מידה כנגד מידה שהיה לו לכרוע ולקוף כנחש והוא לא עשה כן לכן נעשה שדרו נחש".

17. צריך ביאור מה באה הברייתא להוסיף בשם רבי אלעזר? הרי המשנה כבר מביאה נחש.

18. הקשו האחרונים, שיש לומר שהברייתא לא מדברת כשהם בני תרבות וממילא לא קשה מידי, כי בכאי גונא כולם מועדים.

19. בהמה "דרוסה" לענין טריפות, היינו שנעץ בה הדורס את צפורניו, ראה חולין מב. ונג. ונחלקו שם רש"י ותוס' לגבי המבואר שם במשנה שעוף הדורס טמא, רש"י פירש שהכוונה שאחזו בצפורניו, ומגביה מן הקרקע מה שאוכל. והתוס' [סא א] פליג ומבאר שהכוונה שאוכל מחיים ואינו ממתין עד שימות. ואולם כאן גם רש"י מודה שהכוונה שתפסו ואוכלו מחיים. ובתוס' שאנץ מביא מהערוך שפירש שני שדרס היינו שהרג במכה בארס שנכנס מידו וטרף היינו שהרג בשיניו, אך תוס' שאנץ דוחה זאת ומסכים עם רש"י ותוס' שהכוונה שאוכלו מחיים. וכן פירש שם הערוך בפירושו הראשון.

וראה נמי ברמב"ן על התורה [ויקרא יא יג] "וענין הדריסה הוא הצד הצידי, שירדוף העופות ויתפסם חיים וידרסם בידי ויאכל אותם".

20. היינו שזה דרכה כמבואר במשנה לקמן יט ב "הבהמה מועדת לאכול פירות וירקות".

כמו נחש הזוקף קודם את ראשו ואחר כך את גופו. ואדם זה שלא עשה כן, נענש מידה כנגד מידה בכך שנעשה לנחש. ואף שכבר מת שייך לומר שנענש בזה, שגנאי הוא לנשמתו שנעשית שדרתו לנחש.

ועוד הביאו ראשונים לתרץ, שמן השדרה מצמיח האדם לתחית המתים וכיון שנעשה לנחש אינו קם לעתיד לבא. אך התוס' דחו דלא מסתבר דבגלל עוון כזה לא יקום לתחיה. וראה עוד בהערות בחברותא על התוס' מש"כ.

והמהרש"א בח"א ביאר את המידה כנגד מידה שבזה, לפי שהכריעה לפני השי"ת היא הכנעה והשפלה היפך מעשה הנחש הראשון שהלך זקוף ולכן נענש "ועל גרונו תלך". והשתא מי שאינו כורע אלא עומד בזקיפה כדרכו, הרי שדרו עושה מעשה נחש הראשון שהיה מהלך זקוף, וראוי להיות נענש כנחש, וע"כ נעשה נחש לאחר ז' שנים כתולדתו של נחש שהוא לז' שנים.

ובתורת חיים הקשה, מדוע נאמר כן רק על הכריעה במודים ולא בשאר כריעות? ומבאר, שמן הראוי היה שיודה אדם להשי"ת בכל רגע, ולפי שהוא מן הנמנע, לכן תקנו חכמים שיודה שלש פעמים בהיותו בתפילה, והמודה כורע כמנהג בשר ודם המודה לחברו, שהוא כורע ומנענע לו בראשו. ומי שאינו כורע, מראה שכופר בדבר, ואין הודאתו הודאה, והרי הוא כמו הנחש שבא לפתות את חוה, שבא בקומה זקופה לפי שבא לכפור בו יתברך. ולכן, מי שאינו כורע במודים שדרו נעשה נחש, דכיון שאינו מתכוון להודות, הרי הוא כמודה לדעת הנחש הקדמוני שכל הכפירות נמשכין ממנו. ראה שם באורך.

ובספרים שלפנינו הגירסא "לאחר שבע שנים". ואולם בטור

את **בשרה משלם** בעל החיה המזיקה לבעל הבהמה **נזק שלם**.

ומכך שמשלם ברשות הניזק נזק שלם משמע שזו היא דרכו, והוי תולדה דשן, המשלם נזק שלם. ואם הברייתא נקטה בלשון כולל "חיה" הרי זה כולל גם את הארי, (24) מבואר אם כן שאף ארי שטרף ברשות הניזק משלם נזק שלם מדין שן כי זהו דרכו, ולפי זה אם יטרוף ברשות הרבים יהיה פטור כדין שן הפטורה ברשות הרבים, וקשה לשמואל שאמר שארי הטורף ברה"ר חייב כיון שזה משונה והוי קרן. (25)

מתרצת הגמרא:

הכא במאי עסקינן, בברייתא מדובר **שטרפה להניח**, בחיה שטרפה על מנת להניח ולהצניע, באופן כזה אף הארי דרכו לטרוף כפי שנתבאר, ואולם שמואל מדבר באופן שטורף על מנת לאכול מיד שלזה אין דרכו של הארי.

שואלת הגמרא על התירוץ:

הא אכלה קתני, והרי מבואר בברייתא שהחיה טרפה ואכלה, וכיצד אפשר לומר שטרפה על מנת להניח?

משיבה הגמרא:

בשנמלכה – מדובר בברייתא כפי שתירצנו שהחיה טרפה על מנת להניח, וזה אף דרכו של הארי. אלא שלאחר מכן נמלכה בדעתה **ואכלה** את טרפה מיד, ושמואל מדבר כשטרף על מנת לאוכלה מיד.

הוא, האם כוונתך לומר שאין דרך הארי לטרוף לפני אכילתו? **והכתיב** [נחום ב] **"אריה טורף בדי גורותיו"** [אריה טורף כדי שיהיה די מאכל לגורותיו⁽²¹⁾]. הרי שארי דרכו לטרוף.

משיבה הגמרא: **אכן בשביל להביא לגורותיו** דרכו לטרוף, אבל לצורך אכילת עצמו אין דרכו אלא לדרוס ולאכול.

שואלת הגמרא: והרי הפסוק ממשיך **"ומחנק ללבאותיו"**, (22) הרי שדרכו של ארי לחנוק ולהרוג.

משיבה הגמרא: **אכן בשביל לבאותיו** [נקבת הארי], דרכו לחנוק ולהרוג.

שואלת הגמרא: והרי הפסוק ממשיך **"וימלא טרף חוריו"**, הרי שדרכו של ארי לטרוף.

משיבה הגמרא: **אכן בשביל להביא ולהצניע בחוריו** דרכו לטרוף. אבל בשביל לאכול מיד אין דרכו לטרוף.

שואלת הגמרא: והרי הפסוק ממשיך **"ומעונותיו טריפה"**, הרי שדרכו לטרוף. (23)

משיבה הגמרא: **אכן בשביל להביא למעונותיו** [מלשון מעון ומדור] דרכו לטרוף. אבל אין דרכו לטרוף ולאכול מיד.

הגמרא מקשה על שמואל מברייתא:

והתניא בברייתא: וכן חיה שנכנסה לחצר הניזק, וטרפה והרגה את הבהמה של בעל החצר ואכלה

21. גורותיו, ילדיו.

22. בפסוק נאמר: "אריה טורף בדי גורותיו ומחנק ללבאותיו, וימלא טרף חוריו ומעונותיו טרפה" והכל מדבר באריה.

23. צריך ביאור, לאחר שתירצה הגמרא בשביל חוריו מה שאלה עוד ממעונותיו טרפה? והיה אפשר לומר, שהשאלה כבר בתחילה היתה מהפסוק כולו והגמרא מסבירה לכן את כל הפסוק. אך ברש"י מבואר כמו שכתבנו שזו שאלה חדשה.

24. תוס'. וראה שם מנין לן שהוא שן, ולא קרן ואליבא דר"ט.

25. בטרפה ואכלה יש שני מעשים לחייב: א. על הטריפה וההריגה. ב. על אכילת הנבילה. והנה נתבאר לעיל [ראה טו ב בהערה 62] בשם הרא"ש לגבי כלבא דאכל אימרי שרק לגבי

פחת המיתה הוי משונה ומשלם חצי נזק, אבל מה שאכלה את הנבילה הוי אורחיה ומשלם נזק שלם, ומקשה היש"ש [פ"ב סימן ט] אם כן י"ל שבברייתא משלם נזק שלם היינו על אכילת הנבילה דהוי שן ברשות הניזק דזה אורחיה, אבל שמואל מדבר ברה"ר ולכן אין לחייב על אכילת הנבילה אלא רק על פחת המיתה שטרפה וזה משונה ומשלם חצי נזק. ולכן חולק היש"ש וסובר שאם ההתחלה היא שינוי, אזי גם האכילה שבאה בסיבתה נחשבת לשינוי ומשלם חצי נזק גם על האכילה.

ובאמרי משה סימן ל"א כתב ליישב דברי הרא"ש, שהרי מבואר להלן כד א שהמציל מן הארי הרי אלו שלו כי הבעלים מתאישים מהם, ולכן אי אפשר לחייב כאן את בעל הארי על אכילת הנבילה מדין שן, כי מיד כשטרף נתייאשו הבעלים מן הנבילה, והחייב הוא רק על פחת המיתה, דהוי משונה, ומשלם חצי נזק. וראה שם עוד במה שכתב בדעת הרא"ש.

הגמרא דוחה תירוץ זה:

מנא ידעינן, מנין אנו יודעים את מחשבתה עד שנאמר כי חשבה תחילה להניח ונמלכה ואכלה? (26)

ועוד אם אפשר לומר שהבהמה טרפה על מנת להניח ונמלכה בה, **דשמואל נמי**, גם מה שאמר שמואל שארי שטרף חייב ברשות הרבים כיון דאין זה דרכו, וביארנו שמדובר שטרף על מנת לאוכלה מיד, קשה, מנין לנו כן? **דלמא הכי הוא**, שמא כך היה גם שם, שהארי טרף על מנת להניח ונמלך ואכלו, ואם כן זהו דרכו והוי שן הפטור ברשות הרבים, ומנין לנו לומר שהיה בדעתו מיד לאכול ולחייבו מטעם קרן? (27)

מתרצת הגמרא: **אמר רב נחמן בר יצחק**: "טרפה" שאמרה הברייתא מדובר שטרפה להניח, ואין לדחות ולומר שהרי כתוב בברייתא "טרפה בהמה ואכלה בשר", כי הברייתא, **לצדדין קתני**, דברי הברייתא מחולקים לצדדים, כלומר, לשני מקרים שונים. וכך כוונת הברייתא לומר: חיה שנכנסה לחצר הניזוק, **שטרפה** בהמה על מנת להניח, ומדובר שהניחה ולא אכלה, **או דרסה ואכלה**, משלמת נזק שלם. (28)

רבינא מפרש אחרת את דברי שמואל ובוזה מתיישבת הקושיא מהברייתא:

רבינא אמר, באמת גם דרכו של ארי הוא לטרוף ולאכול וכפי ששינונו בברייתא, **וכי קאמר שמואל**, ומה שאמר שמואל שארי הטורף ברשות הרבים חייב כיון שאין דרכו בכך, מדובר בארי בן **תרבות**, **ואליבא דרבי אלעזר**, ולפי שיטת רבי אלעזר

במשנתנו **דאמר** שאריה בזמן שהוא בן תרבות אינו מועד מתחילתו כי **לאו אורחיה** להזיק. ולכן כשאריה בן תרבות טורף הוי קרן, וחייב אז אף ברשות הרבים חצי נזק.

ומקשה הגמרא על דברי רבינא: **אי הכי**, אם כך שמדובר בארי בן תרבות שאין דרכו להזיק, אם כן **אפילו דרסה** ואכלה **נמי ליחייב**, יתחייב גם ברשות הרבים חצי נזק כדין קרן, כיון שבן תרבות אין דרכו להזיק גם בדריסה ולמה פטרו שמואל?

והגמרא מפרשת שדברי רבינא נסובים על הברייתא:

אלא, הא דאמר **רבינא** שמדובר בארי בן תרבות, **לאו אשמואל אתמר**, לא על דברי שמואל אמרם, **אלא אמתניתא**, על הברייתא ששינונו בה: וכן חיה שנכנסה לחצר הניזוק, טרפה בהמה ואכלה בשר, משלם נזק שלם. ועל כך אמר: **כי תני מתניתא**, מה ששינונו בברייתא שטרפה ואכלה משלמת נזק שלם, אין זה מפאת שדרכו של ארי לטרוף, והחייב הוא מדין שן. כי באמת אין דרכו של ארי לטרוף, והחייב הוא מדין קרן. והברייתא מדברת אפילו בארי בן **תרבות ואליבא דרבי אלעזר**, דאמר **לאו אורחיה** הוא להזיק, והחייב הוא מדין קרן. (29) וממילא לא קשה על שמואל מהברייתא, כי הברייתא מחייבת מדין קרן ולא מדין שן כי באמת אין דרכו לטרוף.

והגמרא מקשה גם על פירוש זה: **אי הכי**, אם כך, שהחייב שאמרה הברייתא הוא מדין קרן, אם כן, **חצי נזק בעי לשלומי**, היה על בעל החיה לשלם חצי נזק כדין תשלומי קרן, ומדוע אמרה הברייתא שמשלם נזק שלם?

ב"ארי" ואילו בברייתא קתני "חיה" הכולל אף את הזאב ושאר חיות שאין דרכם לדרוס. והקשה כן בתורת חיים. והפני יהושע העיר דזה דוחק שהרי בברייתא לא נזכר כלל להניח, וכתב הפני יהושע שבאמת טרפה פירושו בין לאכול בין להניח, ובההוא גופא לצדדין קטני, והיינו, שטרפה ואכלה מיד בזאב, או שטרפה להניח בארי. אלא, כיון שמלשון הברייתא משמע ד"ואכלה" קאי על כל החיות, לכך מפרש דגבי ארי שייך נמי לשון "ואכלה" כגון שדרסה, אלא שהברייתא לא האריכה, ונקטה בקיצור.

29. ביאור הדברים: הנידון אם דרכו של ארי לטרוף או לא הוא רק לרבנן, או לרבי אלעזר בארי שאינו בן תרבות, אבל בארי בן תרבות לפי רבי אלעזר לכו"ע אין דרכו לטרוף, לכן נקט רבינא "ארי בן תרבות ואליבא דרבי אלעזר" כלומר אפילו לשיטתו אפשר להעמיד דהוי מטעם קרן, כך גם אפשר לומר

26. צריך ביאור מה היה ההוה אמינא לומר שיועיל לחייב מדין שן על ידי שנאמר שנמלכה ואכלה. ומפרש במנחת יהודה, שסברת התרצן היתה, כיון שדרך של אריה כשרוצה לאכול הוא לדרוס ולא לטרוף, ולכן אם אנו רואים שהאריה שינה מדרכו יש לנו לתלות שלא היה בשביל לאכול אלא להניח ולזה דרכו לטרוף, ומה שאנו רואים שאוכל ע"כ נמלך ואכל. ואפילו הכי המקשן מקשה מנא ידעינן, דזה עדיין לא סגי לחייב נזק שלם להוציא ממון ע"פ הוכחה זו.

27. כך הביאור בפשטות. ואולם על פי הנתבאר בהערה קודמת בסברת התרצן, קושיית הגמרא היא לא רק משום ספק אין לחייב ברה"ר, אלא דיש לנו הוכחה דטרף להניח, דאם היה דעתו לאכול היה דורס ואוכל. [מנחת יהודה].

28. צריך ביאור, הרי דרסה ואכלה משלם נזק שלם זה רק

משלם נזק שלם, ומשלם מן העליה [ובגמרא יפורש מיד] (34).

גמרא:

שנינו במשנה: והמועד משלם מן העליה.

מאי, מה פירוש מן העליה?

אמר רבי אלעזר: במעולה שבנכסיו, ש"עליה" היא מלשון מעולה. והמזיק צריך לשלם מהמעולה [מהמיטב] שבנכסיו. (35)

הגמרא מביאה מה שפירש רבי אלעזר בדומה לזה:

וכן הוא אומר [דה"י ב לב]: "וישכב חזקיהו עם אבותיו ויקברוהו במעלה קברי בני דוד", ואמר **רבי אלעזר: "במעלה"**, מלשון מעולה, כלומר, קברוהו **אצל המעולים שבמשפחה של דוד, ומאן נינהו**, מי הם המעולים? **דוד ושלמה!**

אגב ביאור הפסוק בקבורת חזקיהו מביאה הגמרא מה שפירש רבי אלעזר גבי קבורתו של אסא מלך יהודה: נאמר [דה"י ט"ז]: **"ויקברוהו בקברותיו אשר כרה לו בעיר דוד וישכיבוהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים"**.

משיבה הגמרא: **דאייעד**, אמנם אין דרכו של ארי לטרוף, והברייתא מדברת שטרף שלושה פעמים ונעשה למועד, לכן אף בן תרבות משלם נזק שלם, כדין קרן מועדת. (30)

אך הגמרא מקשה עוד על תירוץ זה: **אי הכי**, אם כך שהחייב הוא מטעם קרן, **מאי האי דקתני לה גבי תולדה דשן**, מדוע שנוי דין זה בברייתא בין חיובי השן ותולדותיו, **גבי תולדה דקרן בעי למיתנייה**, הברייתא היתה צריכה לשנות דין זה בין תולדות הקרן, כשמפרשת חיובי הקרן ותולדותיו.

והגמרא מסיקה: **קשיא**, אכן קשה על דברי רבינא. (31)

מתניתין:

לאחר שנתבאר במשנה הקודמת שיש תמין ומועדים, מבארת המשנה את חילוקי הדינים בינם:

מה הבדל בין דין תם שהזיק למועד שהזיק?

אלא (32) שהתם משלם רק חצי נזק, והתשלום נעשה **מגופו** של שור המזיק. שמוכרים את השור המזיק, ואם יש בדמיו כדי מחצית הנזק משלם, ואם לאו אין הבעלים מוסיפים מנכסיהם. (33) **ומועד**

אכילה. וכתב, שאולי לא ברור לגמרא סברא זו, ולכן סיים רק בקושיא ולא בתשובתא. [וראה עוד בתוס' ומה שכתבנו בהערות בחברותא על התוס' בשם החזו"א].

32. הלשון "אלא" אין לו מובן, כי בפשטות משמע שהמשנה שאלה מה בין תם למועד, והשיבה שאין הבדל אלא אלו. אלא שלעיל טו ב מסקינן דשייר התנא שאינו משלם ע"פ עצמו וכן חצי כופר, אם כן אין לפרש שהכוונה שאין הבדלים אלא אלו. לכן צריך לפרש שהוא כמו "אין בין תם למועד אלא" וכו'. **תוס' יו"ט**. ובשיטמ"ק פירש בשם **רבינו יונתן** "מה בין תם למועד, כלומר אי זה מעלה יש בין תשלומי תם שהוא חצי נזק לתשלומי מועד שהוא נזק שלם".

33. וראה עוד בדין גביית התם מגופו לקמן לג א ולד א.

34. ואף אם אין השור המזיק שוה כשיעור הנזק משלם נזק שלם, שכן בתם נאמר "ומכרו את השור החי וחצו את כספו" מכאן שאין התם משלם אלא מגופו, אבל במועד נאמר "שלם ישלם שור תחת השור" ולא נאמר שישלם מגוף הנוגח [רש"י].

35. היינו מעידית שבקרקעותיו. או כסף ומטלטלין שאף הם מיטב, ראה לעיל ז ב.

לפי רבנן שבאמת אין דרכו של אריה לטרוף וכשמואל והחייב הוא מטעם קרן. [על פי רש"י והתוס' בפירושו הראשון].

30. כלומר, רבינא שהעמיד בבן תרבות מלכתחילה העמיד זאת בדאייעד [על פי תוס'].]

והנה פירשנו את דברי רבינא כפירוש רש"י ותוס' בפירושו הראשון [כמבואר בהערה קודמת]. ואולם התוס' פירשו פירוש נוסף שרבינא העמיד בדוקא בבני תרבות ולפי רב אלעזר, כיון שהברייתא מדברת גם באריה וגם בזאב ואם הם בני תרבות אזי אף הזאב אין דרכו לטרוף, ואם יטרוף ישלם רק חצי נזק ומה שנאמר בברייתא שמשלם נזק שלם צריכים להעמיד בדאייעד גם באריה וגם בזאב, אבל לרבנן שזאב אינו בן תרבות ודרכו לטרוף, אף בפעם הראשונה ישלם נזק שלם מדין שן, ולפי זה נצטרך להעמיד את הברייתא לצדדין שבאריה מדובר כשטרף שלשה פעמים ונעשה מועד ובזאב מדובר אף בפעם הראשונה. וראה עוד בחברותא על התוס' ובהערות שם.

31. בחידושי **רבי מאיר שמחה** לקמן יט א דן בחיה שאכלה דבר שאין דרכה לאכול דהוי קרן, אם לאחר שלש פעמים נעשית מועד, ונחשב שדרכה לאכול כן, והוי שן, ופטורה ברה"ר. או דהוי כקרן מועדת. ורצה לפשוט זה ממה שהגמרא אומרת דהוי קרן מועדת, אף על גב דאייעד, ועשתה כן עבור